P. VIRGILII MARONIS

LIBER UNDECIMUS.

AENEIDOS

OCEANUM interea ſurgens Aurora reliquit.
Aeneas, quanquam et ſociis dare tempus human-
Præcipitant curæ, turbataque funere mens eſt, (dis
Vota Deum primo victor ſolvebat Eoo.
5 Ingentem quercum deciſis undique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias; tibi magne, tropæum,
Bellipotens: aptat rorantes ſanguine criſtas,
Telaque trunca viri, et bis ſex thoraca petitum
10 Perfoſſumque locis: clypeumque ex ære ſiniſtræ
Subligat, atque enſem collo ſuſpendit eburnum.
Tum ſocios (namque omnis eum ſtipata tegebat
Turba ducum) ſic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abeſto.
15 Quod ſupereſt; hæc ſunt ſpolia, et de Rege ſuperbo
Primitiæ: manibuſque meis Mezentius hic eſt.
Nunc iter ad Regem nobis muroſque Latinos.
Arma parate animis, et ſpe præſumite bellum:
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere ſigna
20 Annuerint Superi, pubemque educere caſtris,
Impediat;

Impediat; ſegneſque metu ſententia tardet.
Interea ſocios, inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite, ait, egregias animas, quæ ſanguine nobis
25 Hanc patriam peperere ſuo, decorate ſupremis
Muneribus: mœſtamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas; quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, et funere merſit acerbo.
Sic ait illacrymans, recipitque ad limina greſſum;
30 Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acœtes
Servabat ſenior: qui Parrhaſio Evandro
Armiger ante fuit; ſed non felicibus æque
Tum comes auſpiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulumque manus, Trojanaque turba,
35 Et mœſtæ Iliades crinem de more ſolutæ.
Ut vero Aeneas foribus ſeſe intulit altis;
Ingentem gemitum tunſis ad ſidera tollunt
Pectoribus, mœſtoque immugit regia luctu.
Ipſe caput nivei fultum Pallantis et ora
40 Ut vidit, levique patens in pectore vulnus
Cuſpidis Auſoniæ, lacrymis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miſerande puer, cum læta veniret,
Invidit Fortuna mihi? ne regna videres
Noſtra, neque ad ſedes victor veherere paternas?
45 Non hæc Evandro de te promiſſa parenti
Diſcedens dederam; cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium: metuenſque moneret
Acres eſſe viros, cum dura prælia gente.
Et nunc ille quidem ſpe multum captus inani,
50 Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, et nil jam cœleſtibus ullis
Debentem,

Debentem, vano mœſti comitamur honore.
Infelix! nati funus crudele videbis.
Hi noſtri reditus, exſpectatique triumphi:
55 Hæc mea magna fides! at non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulſum aſpicies: nec ſoſpite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi, quantum
Præſidium Auſonia, et quantum tu perdis, Iule!
Hæc ubi deflevit, tolli miſerabile corpus
60 Imperat, et toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui ſupremum comitentur honorem,
Interſintque patris lacrymis; ſolatia luctus
Exigua ingentis, miſero ſed debita patri.
Haud ſegnes alii crates et molle pheretrum
65 Arbuteis texunt virgis et vimine querno;
Exſtructoſque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agreſti ſublimem in ſtramine ponunt:
Qualem virgineo demeſſum pollice florem,
Seu mollis violæ, ſeu languentis hyacinthi,
70 Cui neque fulgor adhuc, necdum ſua forma receſſit;
Non jam mater alit tellus, vireſque miniſtrat.
Tum geminas veſtes, oſtroque auroque rigentes,
Extulit Aeneas; quas illi, læta laborum,
Ipſa ſuis quondam manibus Sidonia Dido
75 Fecerat, et tenui telas diſcreverat auro.
Harum unam juveni, ſupremum, mœſtus, honorem,
Induit; arſuraſque comas obnubit amictu.
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, et longo prædam jubet ordine duci.
80 Addit equos, et tela, quibus ſpoliaverat hoſtem.
Vinxerat et poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammam:

Indutoſque

Indutoſque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.
85 Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur et toto projectus corpore terræ.
Ducunt et Rutulo perfuſos ſanguine currus.
Poſt bellator equus, poſitis inſignibus, Aethon
90 It lacrymans, guttiſque humectat grandibus ora.
Haſtam alii, galeamque ferunt: nam cætera Turnus
Victor habet. tum mœſta phalanx, Teucrique ſequun-
Tyrrhenique duces, et verſis Arcades armis. (tur,
Poſtquam omnis longe comitum proceſſerat ordo;
95 Subſtitit Aeneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxime Palla,
Aeternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, greſſumque in caſtra ferebat.
100 Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fuſa jacebant,
Redderet, ac tumulo ſineret ſuccedere terræ:
Nullum cum victis certamen, et æthere caſſis:
105 Parceret hoſpitibus quondam, ſoceriſque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud aſpernanda precantes,
Proſequitur venia, et verbis hæc inſuper addit:
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
110 Pacemne exanimis, et Martis ſorte peremtis
Oratis? equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, niſi Fata locum ſedemque dediſſent;
Nec bellum cum gente gero. Rex noſtra reliquit

Hoſpitia,

Hoſpitia, et Turni potius ſe credidit armis.
115 Aequius huic Turnum fuerat ſe opponere morti.
Si bellum finire manu, ſi pellere Teucros
Apparat; his decuit mecum concurrere telis:
Vixet, cui vitam Deus aut ſua dextra dediſſet.
Nunc ite, et miſeris ſupponite civibus ignem.
120 Dixerat Aeneas. olli obſtupuere ſilentes:
Converſique oculos inter ſe atque ora tenebant.
Tum ſenior, ſemperque odiis et crimine Drances
Infenſus juveni Turno, ſic ore viciſſim
Orſa refert: O fama ingens, ingentior armis,
125 Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Juſtitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, ſi qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi. quærat ſibi fœdera Turnus.
130 Quin et fatales murorum attollere moles,
Saxaque ſubvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc: unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis ſenos pepigere dies; et pace ſequeſtra
Per ſilvas Teucri, miſtique impune Latini,
135 Erravere jugis. ferro ſonat icta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad ſidera pinus:
Robora nec cuneis, et olentem ſcindere cedrum,
Nec plauſtris ceſſant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans tanti prænuntia luctus,
140 Evandrum, Evandrique domos, et mœnia complet;
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, et de more vetuſto
Funereas rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammarum, et late diſcriminat agros.

145 Contra

145 Contra turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina. quæ poſtquam matres ſuccedere tectis
Viderunt, mœſtam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis eſt vis ulla tenere:
Sed venit in medios. feretro Pallanta repoſto
150 Procumbit ſuper, atque hæret lacrymanſque gemenſque,
Et via vix tandem voci laxata dolore eſt:
Non hæc, o Palla, dederas promiſſa parenti,
Cautius ut ſævo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
155 Et prædulce decus primo certamine poſſet.
Primitiæ juvenis miſeræ, bellique propinqui
Dura rudimenta, et nulli exaudita Deorum
Vota preceſque meæ! tuque, o ſanctiſſima conjux,
Felix morte tua, neque in hunc ſervata dolorem!
160 Contra ego vivendo vici mea fata, ſuperſtes
Reſtarem ut genitor. Troum ſocia arma ſecutum
Obruerent Rutuli telis: animam ipſe dediſſem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec, quas
165 Junximus hoſpitio, dextras: ſors iſta ſenectæ
Debita erat noſtræ. quod ſi immatura manebat
Mors natum; cæſis Volſcorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros, cecidiſſe juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
170 Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc ſtares immanis truncus in armis,
Eſſet par ætas, et idem ſi robur ab annis,
175 Turne. ſed infelix Teucros quid demoror armis?

Vadite,

Vadite, et hæc memores Regi mandata referte:
Quod vitam moror inviſam, Pallante peremto;
Dextera cauſa tua eſt; Turnum natoque patrique
Quam debere vides meritis. vacat hic tibi ſolus
180 Fortunæque locus. non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: ſed nato Manes perferre ſub imos.
Aurora interea miſeris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Aeneas, jam curvo in litore Tarchon
185 Conſtituere pyras. huc corpora quiſque ſuorum
More tulere patrum: ſubjectiſque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accenſos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos: ter mœſtum funeris ignem
190 Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrymis, ſparguntur et arma.
It cœlo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis derepta Latinis
Conjiciunt igni, galeas; enſeſque decoros,
195 Frænaque, ferventeſque rotas: pars, munera nota
Ipſorum clypeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora morti:
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
200 Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaque ſervant
Buſta; neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis fulgentibus aptum.
Nec minus et miſeri diverſa in parte Latini
Innumeras ſtruxere pyras: et corpora partim
205 Multa virum terræ infodiunt; avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.

Cætera,

Cætera, confuſæque ingentem cædis acervum,
Nec numero nec honore cremant: tunc undique vaſti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
210 Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes altum cinerem et confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, et longi pars maxima luctus.
215 Hic matres, miſeræque nurus, hic cara ſororum
Pectora mœrentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exſecrantur bellum, Turnique Hymenæos:
Ipſum armis, ipſumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ, et primos ſibi poſcat honores.
220 Ingravat hæc ſævus Drances; ſolumque vocari
Teſtatur, ſolum poſci in certamina Turnum.
Multa ſimul contra variis ſententia dictis
Pro Turno, et magnum Reginæ nomen obumbrat:
Multa virum meritis ſuſtentat fama tropæis.
225 Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce ſuper mœſti magna Diomedis ab urbe
Legati reſponſa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impenſis operum: nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuiſſe preces: alia arma Latinis
230 Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipſe Latinus:
Fatalem Aenean manifeſto numine ferri,
Admonet ira Deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primoſque ſuorum
235 Imperio accitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. ſedet in mediis, et maximus ævo,

Et

Et primus ſceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex urbe remiſſos,
240 Quæ referant, fari jubet; et reſponſa repoſcit
Ordine cuncta ſuo. tunc facta ſilentia linguis;
Et Venulus dicto parens, ita farier infit:
Vidimus, o cives, Diomedem, Argivaque caſtra;
Atque iter emenſi caſus ſuperavimus omnes;
245 Contigimuſque manum qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Poſtquam introgreſſi, et coram data copia fandi;
Munera præferimus; nomen patriamque docemus;
250 Qui bellum intulerint; quæ cauſa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido ſic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Auſonii, quæ vos Fortuna quietos
Sollicitat, ſuadetque ignota laceſſere bella?
255 Quicunque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhauſta ſub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, et ſcelerum pœnas expendimus omnes;
Vel Priamo miſeranda manus. ſcit triſte Minervæ
260 Sidus, et Euboicæ cautes, ultorque Caphareus.
Militia ex illa diverſum ad litus adacti,
Atrides Protei Menelaus aduſque columnas
Exſulat: Aetnæos vidit Cyclopas Ulyſſes.
Regna Neoptolemi referam, verſoſque Penates
265 Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?
Ipſe Mycenæus magnorum ductor Achivum
Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit: devictam Aſiam ſubſedit adulter.

Invidiſſe

Invidiſſe Deos, patriis ut redditus aris,
270 Conjugium optatum, et pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili viſu portenta ſequuntur:
Et ſocii amiſſi petierunt æthera pennis:
Fluminibuſque vagantur aves, (heu dira meorum
Supplicia!) et ſcopulos lacrymoſis vocibus implent.
275 Hæc adeo ex illo mihi jam ſperanda fuerunt
Tempore, cum ferro cœleſtia corpora demens
Appetii, et Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne mè ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum poſt eruta bellum
280 Pergama; nec veterum memini lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aenean. ſtetimus tela aſpera contra,
Contulimuſque manus. experto credite, quantus
In clypeum aſſurgat, quo turbine torqueat haſtam.
285 Si duo præterea tales Idæa tuliſſet
Terra viros; ultro Inachias veniſſet ad urbes
Dardanus, et verſis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ ceſſatum eſt mœnia Trojæ,
Hectoris Aeneæque manu victoria Graium
290 Hæſit, et in decimum veſtigia rettulit annum.
Ambo animis, ambo inſignes præſtantibus armis:
Hic pietate prior. coeant in fœdera dextræ,
Qua datur: aſt, armis concurrant arma, cavete.
Et, reſponſa ſimul quæ ſint, Rex optime, Regis
295 Audiſti; et quæ ſit magno ſententia bello.
Vix ea legati: variuſque per ora cucurrit
Auſonidum turbata fremor: ceu, ſaxa morantur
Cum rapidos amnes; clauſo fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.

300 Ut

300 Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt;
Præfatus Divos, ſolio Rex infit ab alto:
Ante equidem ſumma de re ſtatuiſſe, Latini,
Et vellem, et fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros aſſidet hoſtis.
305 Bellum importunum, cives, cum gente Deorum,
Invictiſque viris, gerimus; quos nulla fatigant
Prælia, nec victi poſſunt abſiſtere ferro.
Spem, ſi quam accitis Aetolum habuiſtis in armis,
Ponite. ſpes ſibi quiſque: ſed hæc quam anguſta, videtis.
310 Cætera qua rerum jaceant perculſa ruina,
Ante oculos, interque manus ſunt omnia veſtras.
Nec quemquam incuſo. potuit quæ plurima virtus
Eſſe, fuit: toto certatum eſt corpore regni.
Nunc adeo, quæ ſit dubiæ ſententia menti,
315 Expediam, et paucis, animos adhibete, docebo.
Eſt antiquus ager, Tuſco mihi proximus amni,
Longus in occaſum, fines ſuper uſque Sicanos:
Aurunci, Rutulique ſerunt, et vomere duros
Exercent colles, atque horum aſperrima paſcunt.
320 Hæc omnis regio, et celſi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum: et fœderis æquas
Dicamus leges, ſocioſque in regna vocemus:
Conſidant, ſi tantus amor, et mœnia condant.
Sin alios fines, aliamque capeſſere gentem
325 Eſt animus, poſſuntque ſolo decedere noſtro;
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipſi numerumque modumque carinis
Præcipiant: nos æra, manus, navalia demus.
330 Præterea, qui dicta ferant, et fœdera firment,

Centum

Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, paciſque manu prætendere ramos;
Munera portantes aurique eboriſque talenta,
Et ſellam regni trabeamque inſignia noſtri.
335 Conſulite in medium, et rebus ſuccurrite feſſis.
Tum Drances idem infenſus, quem gloria Turni
Obliqua invidia, ſtimuliſque agitabat amaris,
Largus opum, et lingua melior, ſed frigida bello
Dextera, conſiliis habitus non futilis auctor,
340 Seditione potens (genus huic materna ſuperbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obſcuram, noſtræ nec vocis egentem,
Conſulis, o bone Rex. cuncti ſe ſcire fatentur
345 Quid Fortuna ferat populi; ſed dicere muſſant.
Det libertatem fandi, flatuſque remittat,
Cujus ob auſpicium infauſtum moreſque ſiniſtros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidiſſe ducum, totamque videmus
350 Conſediſſe urbem luctu; dum Troia tentat
Caſtra, fugæ fidens, et cœlum territat armis.
Unum etiam donis iſtis, quæ plurima mitti
Dardanidis ducique jubes, unum, optime Regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
355 Quin natam egregio genero, digniſque Hymenæis
Des pater, et pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod ſi tantus habet mentes et pectora terror;
Ipſum obteſtemur, veniamque oremus ab ipſo:
Cedat jus proprium Regi, patriæque remittat.
360 Quid miſeros toties in aperta pericula cives
Projicis? o Latio caput horum et cauſa malorum!

Nulla

Nulla ſalus bello: pacem te poſcimus omnes,
Turne, ſimul pacis ſolum inviolabile pignus.
Primus ego, (inviſum quem tu tibi fingis, et eſſe
365 Nil moror) en ſupplex venio: miſerere tuorum:
Pone animos, et pulſus abi. ſat funera fuſi
Vidimus, ingentes et deſolavimus agros.
Aut, ſi fama movet, ſi tantum pectore robur
Concipis, et ſi adeo dotalis regia cordi eſt;
370 Aude, atque adverſum fidens fer pectus in hoſtem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. etiam tu, ſi qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum aſpice contra,
375 Qui vocat.
Talibus exarſit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem ſemper, Drance, tibi copia fandi,
Tunc cum bella manus poſcunt; patribuſque vocatis
380 Primus ades: ſed non replenda eſt curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum diſtinet hoſtem
Agger murorum, nec inundant ſanguine foſſæ.
Proinde tona eloquio, ſolitum tibi; meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot ſtragis acervos
385 Teucrorum tua dextra dedit, paſſimque tropæis
Inſignis agros. poſſit quid vivida virtus,
Experiare licet. nec longe ſcilicet hoſtes
Quærendi nobis: circumſtant undique muros.
Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors
390 Ventoſa in lingua, pedibuſque fugacibus iſtis
Semper erit?
Pulſus ego? aut quiſquam merito, fœdiſſime, pulſum
Arguet?

Arguet? Iliaco tumidum qui creſcere Tybrim
Sanguine, et Evandri totam cum ſtirpe videbit
395 Procubuiſſe domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor ſub Tartara miſi;
Incluſus muris, hoſtilique aggere ſeptus.
Nulla ſalus bello? capiti cane talia, demens,
400 Dardanio, rebuſque tuis. proinde omnia magno
Ne ceſſa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiſ-
Nunc et Tydides, et Lariſſæus Achilles! (cunt!
405 Amnis et Adriacas retro fugit Aufidus undas!
Vel cum ſe pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis ſcelus: et formidine crimen acerbat.
Nunquam animam talem dextra hac, (abſiſte moveri)
Amittes: habitet tecum, et ſit pectore in iſto.
410 Nunc ad te, et tua magna, Pater, conſulta revertor.
Si nullam noſtris ultra ſpem ponis in armis;
Si tam deferti ſumus, et, ſemel agmine verſo,
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regreſſum;
Oremus pacem, et dextras tendamus inertes.
415 Quanquam o! ſi ſolitæ quicquam virtutis adeſſet,
Ille mihi ante alios fortunatuſque laborum,
Egregiuſque animi; qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum ſemel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta juventus,
420 Auxilioque urbes Italæ, populique ſuperſunt;
Sin et Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; ſunt illis ſua funera, parque per omnes
Tempeſtas: cur indecores in limine primo
Deficimus?

Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
425 Multa dies, variusque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, et in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Aetolus, et Arpi?
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
430 Tot populi misere duces: nec parva sequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentes ære catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
435 Idque placet, tantumque bonis communibus obsto;
Non adeo has exosa manus victoria fugit,
Ut tanta quicquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
440 Ille licet. vobis animam hanc, soceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi. solum Aeneas vocat? et vocet, oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira Deorum,
Morte luat: sive est virtus, et gloria, tollat.
445 Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Aeneas aciemque movebat.
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
450 Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, et arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt: fremit arma juventus.
Flent mœsti mussantque patres. hic undique clamor

455 Dissensu

455 Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud secus, atque alto in luco cum forte catervæ
Consedere avium; piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Imo, ait, o cives, arrepto tempore, Turnus,
460 Cogite concilium, et pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus,
Corripuit sese, et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis:
Duc, ait, et Rutulos. equitem Messapus in armis,
465 Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cætera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
470 Deserit, ac tristi turbatus tempore differt:
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro
Dardanium Aenean, generumque asciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut saxa, sudesque
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
475 Buccina. tunc muros varia cinxere corona
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum Regina caterva,
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo;
480 Causa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, et templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces:
Armipotens præses belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, et ipsum
485 Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.

Cingitur

Cingitur ipſe furens certatim in prælia Turnus:
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat ſquammis, furaſque incluſerat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique accinxerat enſem,
490 Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exſultatque animis, et ſpe jam præcipit hoſtem.
Qualis, ubi abruptis fugit præſepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto;
Aut ille in paſtus armentaque tendit equarum;
495 Aut aſſuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat; arrectiſque fremit cervicibus alte
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volſcorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portiſque ab equo Regina ſub ipſis
500 Deſiluit: quam tota cohors imitata, relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
Turne, ſui merito ſi qua eſt fiducia forti,
Audeo, et Aeneadum promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
505 Me ſine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros ſubſiſte, et mœnia ſerva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O, decus Italiæ, virgo, quas dicere grates,
Quaſve referre parem? ſed nunc, eſt omnia quando
510 Iſte animus ſupra, mecum partire laborem.
Aeneas, ut fama fidem, miſſique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmiſit, quaterent campos: ipſe ardua montis
Per deſerta jugo properans adventat ad urbem.
515 Furta paro belli convexo in tramite ſilvæ,
Ut bivias armato obſidam milite fauces.

Tu

Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe ſignis:
Tecum acer Meſſapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburtique manus: ducis et tu concipe curam.
520 Sic ait, et paribus Meſſapum in prælia dictis
Hortatur, ſocioſque duces; et pergit in hoſtem.
Eſt curvo anfractu valles, accommoda fraudi,
Armorumque dolis; quam denſis frondibus atrum
Urget utrimque latus; tenuis quo ſemita ducit,
525 Anguſtæque ferunt fauces, adituſque maligni.
Hanc ſuper, in ſpeculis, ſummoque in vertice montis,
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextra lævaque velis occurrere pugnæ;
Sive inſtare jugis, et grandia volvere ſaxa.
530 Huc juvenis nota fertur regione viarum,
Arripuitque locum, et ſilvis inſedit iniquis.
Velocem interea ſuperis in ſedibus Opim,
Unam ex virginibus ſociis, ſacraque caterva,
Compellabat, et has triſti Latonia voces
535 Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, et noſtris nequicquam cingitur armis;
Cara mihi ante alias. neque enim novus iſte Dianæ
Venit amor, ſubitaque animum dulcedine movit.
Pulſus ob invidiam regno vireſque ſuperbas,
540 Priverno antiqua Metabus cum excederet urbe,
Infantem fugiens media inter prælia belli
Suſtulit exſilio comitem, matriſque vocavit
Nomine Caſmillæ, mutata parte, Camillam.
Ipſe ſinu præ ſe portans juga longa petebat
545 Solorum nemorum: tela undique ſæva premebant,
Et circumfuſo volitabant milite Volſci.
Ecce fugæ medio ſummis Amaſenus abundans

 Spumabat

Spumabat ripis: tantus ſe nubibus imber
Ruperat. ille innare parans, infantis amore
550 Tardatur, caroque oneri timet. omnia ſecum
Verſanti, ſubito vix hæc ſententia ſedit.
Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, ſolidum nodis, et robore cocto;
Huic natam, libro et ſilveſtri ſubere clauſam,
555 Implicat, atque habilem mediæ circumligat haſtæ;
Quam dextra ingenti librans, ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix Latonia virgo,
Ipſe pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens ſupplex hoſtem fugit. accipe, teſtor,
560 Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit: et adducto contortum haſtile lacerto
Immittit. ſonuere undæ: rapidum ſuper amnem
Infelix fugit in jaculo ſtridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
565 Dat ſeſe fluvio, atque haſtam cum virgine victor,
Gramineo, donum Triviæ, de ceſpite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere; neque ipſe manus feritate dediſſet:
Paſtorum et ſolis exegit montibus ævum.
570 Hic natam in dumis, interque horrentia luſtra,
Armentalis equæ mammis, et lacte ferino
Nutribat; teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans veſtigia plantis
Inſtiterat, jaculo palmas oneravit acuto;
575 Spiculaque ex humero parvæ ſuſpendit, et arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorſum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torſit,

Et

Et fundam tereti circum caput egit habena;
580 Strimoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam fruſtra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum. ſola contenta Diana,
Aeternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuiſſet
585 Militia tali, conata laceſſere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere Nympha polo, fineſque inviſe Latinos;
Triſtis ubi infauſto committitur omine pugna.
590 Hæc cape, et ultricem pharetra deprome ſagittam:
Hac, quicunque ſacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italuſve, mihi pariter det ſanguine pœnas.
Poſt ego nube cava miſerandæ corpus et arma
Inſpoliata feram tumulo, patriæque reponam.
595 Dixit: at illa leves cœli demiſſa per auras
Inſonuit, nigro circundata turbine corpus.
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruſcique duces, equitumque exercitus omnis;
Compoſiti numero in turmas. fremit æquore toto
600 Inſultans ſonipes, et preſſis pugnat habenis;
Huc obverſus, et huc: tum late ferreus haſtis
Horret ager, campique armis ſublimibus ardent.
Nec non Meſſapus contra, celereſque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillæ,
605 Adverſi campo apparent: haſtaſque reductis
Protendunt longe dextris, et ſpicula vibrant:
Adventuſque virum, fremituſque ardeſcit equorum.
Jamque intra jactum teli progreſſus uterque
Subſtiterat: ſubito erumpunt clamore, frementeſque

610 Exhortantur

610 Exhortantur equos: fundunt ſimul undique tela
Crebra, nivis ritu; cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adverſis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt haſtis, primique ruinam
Dant ſonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
615 Pectora pectoribus rumpunt. excuſſus Aconteus,
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, et vitam diſpergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, verſique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad mœnia vertunt.
620 Troes agunt: princeps turmas inducit Aſylas.
Jamque propinquabant portis: rurſuſque Latini
Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penituſque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
625 Nunc ruit ad terras, ſcopuloſque ſuperjacit undam
Spumeus, extremamque ſinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æſtu revoluta reſorbens
Saxa, fugit, lituſque vado labente relinquit.
Bis Tuſci Rutulos egere ad mœnia verſos:
630 Bis rejecti armis reſpectant terga tegentes.
Tertia ſed poſtquam congreſſi in prælia, totas
Implicuere inter ſe acies, legitque virum vir;
Tum vero et gemitus morientum, et ſanguine in alto
Armaque, corporaque, et permiſti cæde virorum
635 Semianimes volvuntur equi: pugna aſpera ſurgit.
Orſilochus Remuli, quando ipſum horrebat adire,
Haſtam intorſit equo, ferrumque ſub aure reliquit.
Quo ſonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura.
640 Volvitur ille excuſſus humi. Catillus Iolam,

Ingentemque

Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæſaries, nudique humeri. nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. latos huic haſta per armos
645 Acta tremit, duplicatque, virum transfixa, dolorem.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exſultat Amazon,
Unum exſerta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
650 Et nunc lenta manu ſpargens haſtilia denſet,
Nunc validam dextra rapit indefeſſa bipennem.
Aureus ex humero ſonat arcus, et arma Dianæ.
Illa etiam, ſi quando in tergum pulſa receſſit,
Spicula converſo fugientia dirigit arcu.
655 At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et æratam quatiens Tarpeia ſecurim,
Italides; quas ipſa decus ſibi dia Camilla
Delegit, paciſque bonas bellique miniſtras.
Quales Threiciæ cum flumina Thermodoontis
660 Pulſant, et pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, ſeu quum ſe Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Feminea exſultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo
665 Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primum patre; cujus apertum
Adverſi longa tranſverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, morienſque ſuo ſe in vulnere verſat.
670 Tum Lirin, Pagaſumque ſuper: quorum alter habenas
Suffoſſo revolutus equo dum colligit, alter

Dum

Dum ſubit, ac dextram labenti tendit inertem,
Præcipites, pariterque ruunt. his addit Amaſtrum
Hippotaden: ſequiturque incumbens eminus haſta,
675 Tereaque, Harpalycumque et Demophoonta Chromin-
Quotque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo, (que:
Tot Phrygii cecidere viri. procul Ornytus armis
Ignotis, et equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
680 Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi cum dentibus albis,
Agreſtiſque manus armat ſparus. ipſe catervis
Vertitur in mediis, et toto vertice ſupra eſt.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verſo,
685 Trajicit, et ſuper hæc inimico pectore fatur:
Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?
Advenit qui veſtra dies, muliebribus armis
Verba redargueret. nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
690 Protinus Orſilochum, et Buten, duo maxima Teucrum
Corpora; ſed Buten averſum cuſpide figit
Loricam galeamque inter, qua colla ſedentis
Lucent, et lævo dependet parma lacerto:
Orſilochum fugiens, magnumque agitata per orbem,
695 Eludit gyro interior, ſequiturque ſequentem.
Tum validam perque arma viro, perque oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti, et multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, ſubitoque aſpectu territus hæſit
700 Apenninicolæ bellator filius Auni;
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata ſinebant:
Iſque ubi ſe nullo jam curſu evadere pugna

Poſſe,

Poſſe, neque inſtantem Reginam avertere cernit;
Conſilio verſare dolos ingreſſus, et aſtu;
705 Incipit hæc: Quid tam egregium, ſi femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, et te cominus æquo
Mecum crede ſolo, pugnæque accinge pedeſtri:
Jam noſces, ventoſa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique accenſa dolore,
710 Tradit equum comiti, paribuſque reſiſtit in armis;
Enſe pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis, viciſſe dolo ratus, avolat ipſe,
Haud mora, converſiſque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
715 Vane Ligus, fruſtraque animis elate ſuperbis,
Nequicquam patrias tentaſti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur Virgo, et pernicibus ignea plantis
Tranſit equum curſu, frænisque adverſa prehenſis
720 Congreditur, pœnaſque inimico a ſanguine ſumit;
Quam facile accipiter ſaxo ſacer ales ab alto
Conſequitur pennis ſublimem in nube columbam,
Comprenſamque tenet, pedibuſque eviſcerat uncis:
Tum cruor, et vulſæ labuntur ab æthere plumæ.
725 At non hæc nullis hominum ſator atque Deorum
Obſervans oculis, ſummo ſedet altus Olympo.
Tyrrhenum Genitor Tarchontem in prælia ſæva
Suſcitat, et ſtimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
730 Fertur equo, variiſque inſtigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans; reficitque in prælia pulſos.
Quis metus, o nunquam dolituri, o ſemper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?

Femina

Femina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
735 Quo ferrum? quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem ſegnes, nocturnaque bella;
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exſpectare dapes, et plenæ pocula menſæ.
Hic amor, hoc ſtudium; dum ſacra ſecundus aruſpex
740 Nunciet, ac lucos vocet hoſtia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus et ipſe,
Concitat; et Venulo adverſum ſe turbidus infert:
Dereptumque ab equo dextra complectitur hoſtem,
Et gremium ante ſuum multa vi concitus aufert.
745 Tollitur in cœlum clamor: cunctique Latini
Convertere oculos. volat igneus æquore Tarchon,
Arma, virumque ferens: tum ſumma ipſius ab haſta
Diffringit ferrum; et partes rimatur apertas,
Qua vulnus lethale ferat. contra ille repugnans
750 Suſtinet a jugulo dextram, et vim viribus exit.
Utque volans alte raptum cum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæſit:
Saucius at ſerpens ſinuoſa volumina verſat,
Arrectiſque horret ſquammis, et ſibilat ore,
755 Arduus inſurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem roſtro; ſimul æthera verberat alis:
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. ducis exemplum eventumque ſecuti
Mæonidæ incurrunt. tum fatis debitus Aruns
760 Velocem jaculo, et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quæ ſit fortuna facillima, tentat.
Qua ſe cunque furens medio tulit agmine Virgo,
Hac Aruns ſubit, et tacitus veſtigia luſtrat.
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoſte reportat,

765 Hac

765 Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, et certam quatit improbus haſtam.
Forte ſacer Cybelæ Chloreus, olimque ſacerdos,
Inſignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
770 Spumantemque agitabat equum: quem pellis ahenis
In plumam ſquamis auro conſerta tegebat.
Ipſe, peregrina ferrugine clarus et oſtro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu.
Aureus ex humeris ſonat arcus, et aurea vati (tes
775 Caſſida: tum croceam chlamydemque ſinuſque crepan-
Carbaſeos fulvo in nodum collegerat auro;
Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc Virgo, ſive ut templis præfigeret arma
Troia, captivo ſive ut ſe ferret in auro,
780 Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca ſequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo prædæ et ſpoliorum ardebat amore.
Telum ex inſidiis quum tandem, tempore capto,
Conjicit, et Superos Aruns ſic voce precatur:
785 Summe Deum, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur; et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna;
Da, pater, hoc noſtris aboleri dedecus armis,
790 Omnipotens. non exuvias, pulſæve tropæum
Virginis, aut ſpolia ulla peto: mihi cætera laudem
Facta ferent. hæc dira meo dum vulnere peſtis
Pulſa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, et voti Phœbus ſuccedere partem
795 Mente dedit; partem volucres diſperſit in auras.

Sterneret

Sterneret ut ſubita turbatam morte Camillam,
Annuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertere procellæ.
Ergo, ut miſſa manu ſonitum dedit haſta per auras,
800 Convertere animos acres, oculoſque tulere
Cuncti ad Reginam Volſci. nihil ipſa nec auras,
Nec ſonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
Haſta ſub exſertam donec perlata papillam
Hæſit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
805 Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suſcipiunt. fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia miſtoque metu: nec jam amplius haſtæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica ſequantur,
810 Continuo in montes ſeſe avius abdidit altos
Occiſo paſtore lupus, magnove juvenco,
Conſcius audacis facti; caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, ſilvaſque petivit:
Haud ſecus ex oculis ſe turbidus abſtulit Aruns,
815 Contentuſque fuga, mediis ſe immiſcuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: oſſa ſed inter
Ferreus ad coſtas alto ſtat vulnere mucro.
Labitur exſanguis: labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
820 Tum ſic exſpirans Accam ex æqualibus unam
Alloquitur; fida ante alias quæ ſola Camillæ,
Qui cum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca ſoror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, et tenebris nigreſcunt omnia circum.
825 Effuge, et hæc Turno mandata noviſſima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanoſque arceat urbe.

Jamque

Jamque vale. ſimul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non ſponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exſolvit ſe corpore; lentaque colla,
830 Et captum letho poſuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.
Tum vero immenſus ſurgens ferit aurea clamor
Sidera. dejecta crudeſcit pugna Camilla.
Incurrunt denſi ſimul omnis copia Teucrum,
835 Tyrrhenumque duces, Evandrique Arcades alæ.
At Triviæ cuſtos jamdudum in montibus Opis
Alta ſedet ſummis, ſpectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Proſpexit triſti multatam morte Camillam;
840 Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu! nimium, Virgo, nimium crudele luiſti
Supplicium; Teucros conata laceſſere bello:
Nec tibi deſertæ in dumis coluiſſe Dianam
Profuit, aut noſtras humero geſſiſſe pharetras:
845 Non tamen indecorem tua te Regina relinquet
Extrema jam in morte; neque hoc ſine nomine lethum
Per gentes erit; aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte ſub alto
850 Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum.
Hic Dea ſe primum rapido pulcherrima niſu
Siſtit, et Aruntem tumulo ſpeculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
855 Cur, inquit, diverſus abis? huc dirige greſſum,
Huc periture veni; capias ut digna Camillæ
Præmia. tune etiam telis moriere Dianæ?

Dixit,

Dixit, et aurata volucrem Threiſſa ſagittam
Depromſit pharetra, cornuque infenſa tetendit,
860 Et duxit longe; donec curvata coirent
Inter ſe capita, et manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli ſtridorem auraſque ſonantes
Audiit una Aruns, hæſitque in corpore ferrum.
865 Illum exſpirantem ſocii, atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amiſſa, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:
870 Disjectique duces, deſolatique manipli
Tuta petunt; et equis averſi ad mœnia tendunt.
Nec quiſquam inſtantes Teucros lethumque ferentes
Suſtentare valet telis, aut ſiſtere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:
875 Quadrupedumque putrem curſu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis: et e ſpeculis percuſſæ pectora matres
Femineum clamorem ad cœli ſidera tollunt.
Qui curſu portas primi irrupere patentes,
880 Hos inimica ſuper miſto premit agmine turba:
Nec miſeram effugiunt mortem, ſed limine in ipſo,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi exſpirant animas. pars claudere portas;
Nec ſociis aperire viam, nec mœnibus audent
885 Accipere orantes: oriturque miſerrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Excluſi ante oculos lacrymantumque ora parentum,
Pars in præcipites foſſas, urgente ruina,

Volvitur:

Volvitur: immiſſis pars cæca et concita frænis
890 Arietat in portas, et duros objice poſtes.
Ipſæ de muris ſummo certamine matres
(Monſtrat amor verus patriæ) ut videre Camillam;
Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro,
Stipitibus ferrum ſudibuſque imitantur obuſtis
895 Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in ſilvis ſæviſſimus implet
Nuncius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volſcorum acies, cecidiſſe Camillam,
Ingruere infenſos hoſtes, et Marte ſecundo
900 Omnia corripuiſſe; metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens (nam ſæva Jovis ſic numina poſcunt)
Deſerit obſeſſos colles, nemora aſpera linquit.
Vix e conſpectu exierat, campumque tenebat;
Cum pater Aeneas, ſaltus ingreſſus apertos,
905 Exſuperatque jugum, ſilvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine; nec longis inter ſe paſſibus abſunt.
Ac ſimul Aeneas fumantes pulvere campos
Proſpexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
910 Et ſævum Aenean agnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum, flatuſque audivit equorum:
Continuo pugnas ineant, et prælia tentent;
Ni roſeus feſſos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
915 Conſidunt caſtris ante urbem, et mœnia vallant.